

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються сучасні європейські тенденції обмеження функцій держави. Досліджується традиційна роль держави та сучасні альтернативи реалізації суспільно значущих ініціатив. Аналізуються перспективи впровадження концепції сервісної держави в Україні.

Ключові слова: *функції держави, сервісна держава, обмежена держава, соціальна комунікація, громадянське суспільство.*

В статье рассматриваются современные европейские тенденции ограничения функций государства. Исследуется традиционная роль государства и современные альтернативы реализации общественно значимых инициатив. Анализируются перспективы внедрения концепции сервисного государства в Украине.

Ключевые слова: *функции государства, сервисное государство, ограниченное государство, социальная коммуникация, гражданское общество.*

The article reviews the modern European trends towards the restrictions of the functions of the government. Major functions of modern government include foreign diplomacy, military defence, maintenance of domestic order, administration of justice, protection of civil liberties, provision and regulation of the conduct of periodic elections, provision for public goods and services, promotion of economic growth and development, operation of social insurance programs to prevent future poverty, and operation of social welfare programs to alleviate existing poverty. In constitutional democratic societies, the major functions of government also include protection of civil liberties and making provision for and regulating the conduct of elections. The traditional role of the government and modern alternatives to implement socially important initiatives are studied. A public service may sometimes have the characteristics of a public good (being non-rivalrous and non-excludable), but most are services which may (according to prevailing social norms) be underprovided by the market. The analysis of the prospects introduced the concept of state service in Ukraine. Historically, the widespread provision of public services in developed countries began in the late nineteenth century. In most developed countries such services are still provided by local or national government, the biggest exceptions being the U.S. and the UK, where private provision is more significant. But there is a strong tendency to decrease of the state influence on the provision of public services in most EU countries in recent years. In developing countries

public services tend to be much less well developed. For political reasons the public services are often subsidized, which reduces the finance available for expansion to poorer communities.

Keywords: *functions of the state, service state, limited government, social communication, civil society.*

Актуальність теми. Історія людства майже нерозривно пов'язана з історією розвитку держави. Незважаючи на те, що феномену держави у сучасному розумінні не більше декількох століть, на сьогодні важко уявити існування цивілізації поза державою. Держава виникає для вирішення ключових викликів, які існували у конкретний історичний період. Сучасний період характеризується поступовим зниженням ваги держави в багатьох сферах суспільного життя. «Симптомами занепаду інститутів можна вважати зниження довіри до корпорацій і держави, зниження членства в партіях і профспілках, активізацію нових соціальних рухів на тлі інертності мас, і в цілому - фрагментацію соціального порядку. Занепад інституційного ладу відрефлексований в соціологічній теорії кінця ХХ в. Найбільш яскраво ця рефлексія представлена в концепції Ж.-Ф. Ліотара, який констатував «атомізацію» соціального в епоху «розслабленості», і в концепції Ж. Бодріяра» [11, с. 382].

Постановка цілей і завдань дослідження. Метою дослідження є з'ясування того, чи змінилися в сучасних умовах ключові завдання існування держави на сьогодні або чи є передумови для їх зміни у середньостроковій перспективі, а також чи є держава ефективним способом вирішення тих цілей, заради яких вона створювалася та існує.

Аналіз літератури. На питання «Навіщо існує держава?» протягом історії надавалися різні, часто протилежні відповіді. Так, Аристотель стверджує, що «держава – це спілкування подібних між собою людей заради досягнення якомога кращого життя» [2, с. 603]. Іншими словами, завданням держави є налагодження шляхів комунікації між людьми, що, у свою чергу, призводить до спільної користі. Т. Гоббс розглядає державу як запобіжний засіб, що унеможлиблює «війну усіх проти всіх». Мета держави, за Т. Гоббсом, – «гарантування безпеки. Кінцевою метою, ціллю чи наміром людей (які від природи люблять свободу та панування над іншими) при накладенні на себе зобов'язань (які вони мають, живучи у державі), є турбота про самозбереження, а також про збереження більш сприятливого життя» [7, с. 129]. Ж.-Ж. Руссо описує мету держави як гарантування кожному індивіду непорушність права приватної власності: «За суспільним договором людина втрачає природну свободу та необмежене право на те, чим вона може заволодіти; отримуючи свободу громадянську та право власності на все, що вона має» [21, с. 164]. Для І. Канта держава уособлює правову форму організації суспільства; за його словами, «держава – це об'єднання багатьох людей, підпорядкованих правовим законам»

[13, с. 233]. Більше того, оскільки правові закони є необхідними через свою апріорність, то і держава є необхідною формою їх реалізації. Тобто, за І. Кантом, держава необхідна для дотримання правових норм у суспільстві. Для Г. Гегеля основна мета держави полягає у наданні можливості індивіду отримати «об'єктивність», оскільки держава виступає «моральною ідеєю як очевидною, самоусвідомленою, субстанціональною волею». Фактично, саме по собі об'єднання людей є «істинним змістом та ціллю [держави], а призначення індивідів полягає у тому, щоб вести спільне життя» [6, с. 279]. Для Ф. Енгельса держава є силою, яка стоїть над різними класами із протилежними економічними інтересами, над усім суспільством для того, щоб «зменшувати зіткнення та тримати його у межах правопорядку» [24, с. 240]. Ф. Енгельс вважає, що держава має поступово все більш відчужуватися від суспільства для того, щоб мати можливість керувати ним. М. Вебер визначає державу як «людську спільноту, яка в конкретній сфері претендує (успішно) на монополію легітимного фізичного насильства» [4, с. 645]. М. Вебер вперше звертає увагу на те, що категорію держави неможливо чітко визначити через її функції, тому що немає таких завдань, які б здійснювалися виключно державами (у держави немає специфічних або унікальних для неї функцій). Через це М. Вебер визначає призначення держави через засоби, якими вона користується для виконання завдань. Р. Нозік, беручи за основу веберівське розуміння держави, обґрунтовує необхідність і виправданість існування «мінімальної держави», функції якої «обмежені вузькими рамками – захист від насильства, крадіжок, шахрайства, забезпечення дотримання договорів і т. ін.». На думку Р. Нозіка, «будь-яка держава з більшими повноваженнями порушує право людини на особисту свободу від примусу, а тому не має виправдання» [17, с. 11].

Виклад основного матеріалу. Серед наведеного спектра поглядів щодо функцій держави втрачено декілька важливих ідей, продемонструвати які можна на основі аналізу теорій походжень держави. Ці теорії сформовані навколо питання про те, навіщо потрібна держава (принаймні у той час, коли вона виникає). Психологічна теорія пов'язує виникнення держави з особливостями людської психіки та поведінки, з необхідністю або бажанням більшості людей підкорятися чийсь владі. Фактично мова йде про виникнення влади, яка поступово оформлюється у струнку систему бюрократичного апарату. Таким чином, завдання держави полягає у задоволенні потреби однієї групи людей в пануванні, а інших – у підкоренні. Патріархальна теорія зводить виникнення держави до поступового укрупнення сімейних поселень зі збереженням традиційної форми владних відносин, при одночасному їх ускладненні. Завдання держави – збереження традиційного способу життя, передання досвіду від покоління до покоління. Економічна теорія базується на державі як на способі перерозподілу корисних ресурсів у суспільстві, тому основне завдання державного апарату - забезпечити найбільш ефективний перерозподіл власності. Теорія насильства вбачає

походження держави із завоювання (або всередині суспільства, або зовнішніми силами), а основною її метою – утримання влади завойовниками, тобто збереження можливості управляти іншими людьми. Згідно з договірною теорією, держава виникає з об'єктивної потреби людей у спеціальному механізмі, який міг би регулювати відносини між індивідами, вирішувати соціальні конфлікти. Теологічна (держава створена Богом) та космічна (надана людям представниками веземних цивілізацій) теорії виходять із того, що держава є оптимальною формою організації суспільного життя, виносячи за дужки конкретні функції держави. Гідравлічна, або іригаційна, теорія пов'язує виникнення держави із необхідністю втілення великих проектів, що потребують значних економічних та людських ресурсів, а тому неможливі без жорсткого централізованого управління. Теорія права нації на самовизначення виходить із існування колективного права представників певної нації створити власну державу для захисту своїх національних прав та інтересів.

На основі наведеного спробуємо виокремити сфери, які вбачаються причиною і метою існування держави: забезпечення комунікації або об'єднання людей; гарантування особистої та колективної безпеки; регулювання економічних процесів; задоволення психологічних потреб; передача колективного досвіду; вирішення соціальних конфліктів; реалізація масштабних проектів. Наскільки ці завдання є актуальними для держави ХХІ сторіччя?

Держава як спосіб забезпечення комунікації та об'єднання людей. Виникнення держав, навіть якщо мова йде про кінець ХХ ст., базується на ідеї про те, що спільність території проживання є запорукою досить суттєвої однорідності суспільства – етнічної, мовної, релігійної, культурної тощо. Належність людей до цієї якісно однорідної групи часто й досі виступає основним аргументом стосовно права нації на самовизначення аж до створення власної національної держави. Разом з тим, сучасна концепція нації створюється при об'єднанні Німеччини та Італії, тобто лише у ХІХ ст. До того панувала «місцева ідентичність», яка з розвитком сучасних засобів зв'язку поступово перетворилася у державну чи національну. Сьогодні криза традиційної ідентичності відбувається виходячи із двох різних тенденцій. По-перше, глобалізаційні процеси зміщують акцент із національної ідентичності на наднаціональну, що особливо яскраво видно на прикладі вироблення спільних стратегій в ЄС, посиленні ролі Африканського Союзу тощо. По-друге, це тенденція, яка яскраво сформульована Е. Тофлером у його роботі «Третя хвиля», тенденція, що передбачає демасифікацію, різноманітність, виробництво продукції, базованої на знаннях, і прискорення змін. Різноманіття політичних, культурних, економічних зв'язків призводить до ґрунтовної зміни форм об'єднання людей у суспільство. На це звертає увагу і Д. Шнаппер: «Сьогодні ми живемо в епоху послаблення громадянської свідомості та політичних зв'язків. Ми не можемо бути впевнені, що в майбутньому сучасна демократична нація спроможна забезпечити соціальні зв'язки, як це було в минулому» [23, с. 11].

Якими засобами традиційно держава виконує функції комунікації між людьми? Через політичні партії та платформи та через органи державної влади. На сьогодні політичні партії не здатні виступити тією основою, яка об'єднує людей у групи. Становлення громадянського суспільства, глобалізація та розвиток інтернету робить можливим спілкування людей не на основі місця проживання, і навіть не на основі близькості за культурою, а на основі спільного зацікавлення. Звичайно, поки що зберігається відносна однорідність мешканців певної території, однак при відкритті кордонів та зменшенні інших адміністративних бар'єрів між державами ситуація змінюється дуже швидко. Так, 32% громадян США проживають не у тому штаті, де вони народились. В ЄС 21% громадян щонайменше один раз змінили місце проживання [20]. Держава перестала стимулювати об'єднання людей через політичні партії та органи управління, оскільки змінилися інтереси та потреби особи, а також суттєво розширилися можливості альтернативних шляхів комунікації.

Держава як гарант особистої та колективної безпеки. Ця функція є однією з найбільш традиційних для держави. З одного боку, держава є формою мобілізації внутрішніх ресурсів у випадку прямої агресії від іншої групи людей. Саме держава здатна захистити від перспективи військових конфліктів. Водночас, це стосується лише великих держав за кількістю населення або якістю озброєння. Показовим є виступ Едуардо Улібарі, представника Коста-Ріки на засіданні ООН під час обговорення резолюції щодо підтримки територіальної цілісності України GA/11493 від 27 березня 2014 р. Зокрема, він наголосив, що «Коста-Ріка не має своєї армії для захисту кордонів, і тому міжнародне право є нашою єдиною зброєю» [26]. Насправді, для більшості країн світу очевидно, що за відсутності дипломатичних та правових джерел вирішення конфліктів вони не зможуть захистити власний статус. Тому акценти у колективній безпеці зміщуються із державного на міжнародний рівень, хоча й це відбувається значно повільніше, ніж могло б бути, але тенденція присутня з початку ХХ ст.

Щодо внутрішньої безпеки, держава забезпечує виконання цієї функції через правоохоронні органи. Альтернативи державному регулюванню питань безпеки – це виборна муніципальна міліція, приватні детективні агентства. Порівнювати ефективність приватної та публічної міліції важко, тому що виникнення кожної держави світу супроводжувалося монополізацією боротьби зі злочинністю. Але в цілому, більш ефективною боротьба з правопорушеннями є лише тоді, коли не тільки правоохоронні органи, а й більшість населення слідує за дотриманням закону іншими людьми.

Разом з тим, є ціла сфера безпеки, яка може порушуватися виключно державою. Мова йде про права людини, тобто основні та невід'ємні можливості індивіда на реалізацію власної свободи. Саме у

протистоянні держава-людина виникає необхідність запровадження концепції прав людини. Концентрація права представляти суспільні інтереси виключно у держави призводить до неодмінного посягання на свободу індивіда. Чим більше можливостей отримує держава для мобілізації людських та фінансових ресурсів з метою задоволення власних цілей, тим більшою є загроза обмеження свободи людини. Невипадково вперше мова про права людини виникає у 1789 р., незабаром після формування модерної концепції держави як носія суверенітету.

Стає все виразнішою тенденція до зміщення насильства від фізичного до психологічного. І тут державі набагато складніше монополізувати насильство з метою гарантування населенню внутрішньої безпеки – інтелектуальної, культурної, психічної. Разом з тим, монополізація психологічного насильства створює якісно нові загрози для свободи людини. Водночас, держава на сьогоднішній день не має інструментів для боротьби з найбільш небезпечним типом насильства, і тому їй дедалі складніше виконувати функцію індивідуальної та колективної безпеки.

Держава як регулятор економічних процесів. Ця функція має декілька окремих вимірів. По-перше, держава виступає активним суб'єктом перерозподілу фінансових та інших ресурсів. Через податково-бюджетну систему проходить більшість ресурсів держави, причому ефективність їх використання викликає ряд сумнівів. У першу чергу, через незацікавленість результатами власної діяльності більшості державних службовців. На відміну від приватних корпорацій, мета діяльності держави полягає не у зароблянні ресурсів, а у їх постійному витрачанні. Це суттєво змінює динаміку роботи конкретного службовця, викривлює уявлення про продуктивність праці, ефективність цільових програм і т. ін. Кожна копійка, яка передається державою, потребує значно більших витрат на планування, облік та контроль. Сама держава визнає власну неефективність: так, за результатами проведеного Міністерством економіки моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності, «більше 50% органів, уповноважених управляти державним майном, здійснюють управління об'єктами неефективно» [15].

По-друге, держава може стимулювати окремі галузі економіки, які не здатні забезпечити швидкий прибуток. Щоправда, традиційно більшість таких проектів, які фінансуються державами, стосується військової сфери. В інших сферах інноваційний розвиток економіки потребує широкої свободи від втручання держави, від спроб штучного регулювання попиту і пропозиції, ціноутворення, ринку капіталу та трудових ресурсів; свободи інтелектуальної, економічної, політичної, культурної тощо.

По-третє, слідкування за загальним дотриманням правил ринкової економіки через антимонопольне законодавство, захист прав споживачів

тощо. Для ефективного виконання таких функцій державі необхідні незалежні судові установи.

Держава як спосіб забезпечення психологічного комфорту. У даному аспекті мова йде не про державу як окремих суб'єкт суспільних відносин. Психологічний комфорт від панування або підкорення створюється не державою, а владою. Владні відносини існують на багатьох рівнях, держава ніколи не існувала як єдина форма організації владної взаємодії. Тому ті люди, для кого такий психологічний стан є бажаним або необхідним, зможуть знайти альтернативні форми його реалізації (сімейні стосунки, трудові відносини, релігійні культу тощо).

Держава як суб'єкт передачі колективного досвіду. Безперечно, будь-яка велика організаційна структура передбачена для збереження та більш-менш точної передачі досвіду від покоління до покоління. Водночас, така передача може бути недоцільною – якщо держава цементує ті форми та процеси, які є неефективними у порівнянні з іншими стратегіями поведінки. Конкурента перевага будь-якого суспільства у сучасному світі – це постійні інновації. Зупинка інноваційного розвитку часто пов'язана зі стрімким випадінням із економічних та політичних процесів цілих цивілізацій. З іншого боку, передача колективного досвіду через органи державної влади може бути неефективною через низьку швидкість, неточність, непристосованість до сучасних каналів комунікації. Ця система була ефективною у часи, коли життя батьків та дітей проходило майже у тотожних умовах, тому основним завданням передачі колективного досвіду було навчити нове покоління навичкам виживання у вже вивченому світі. Показовим є приклад традиційної освітньої системи Китаю, де процес навчання полягав виключно у вивченні напам'ять класичних текстів літератури та філософії [19]. Діти цілеспрямовано та послідовно, протягом років, зачували тексти. Сучасна система освіти виконує принципово інші функції, намагаючись навчати дітей жити у світі, конкретні прояви якого ми ще не усвідомлюємо. Тому спосіб передачі колективного досвіду теж має суттєвим чином відрізнитися від традиційного.

Держава як суб'єкт вирішення соціальних конфліктів. Конфлікти на індивідуальному рівні без участі держави вирішуються через систему третейських судів [1]. Конфлікти інтересів між соціальними групами можуть бути вирішеними за допомогою колективних позовів (працівників до роботодавця, споживачів до виробника), що має наслідком надзвичайно великі збитки для порушників прав та інтересів заявника.

Держава як суб'єкт реалізації масштабних проектів. Розвиток залізничного транспорту, в тому числі побудова трансконтинентальних шляхів у другій половині XIX ст. у США та Канаді відбувалося приватними компаніями. На сьогодні залізниці знаходяться переважно у приватних компаній не тільки у США та Канаді [22], а й у Швейцарії [12] та Японії (в якій вони визнані найбільш ефективними у світі) [10]. Ті

проекти, які мають комерційний потенціал, фінансуються бізнесом, проекти соціального спрямування досить успішно фінансуються за рахунок збору активів у громади. Цікавою є ініціатива українських журналістів зі створення Громадського ТВ, яке фінансується виключно за коштів благодійних внесків населення та за півроку існування зібрало понад 2 млн. грн. на свою діяльність [27]. Нетрадиційні політичні рухи (партії зелених, піратські партії) є відображенням існуючих тенденцій, коли громадянське суспільство отримує реальний вплив на вирішення, зокрема, екологічних проблем. По всьому світу час від часу на вимогу місцевих активістів закривають заводи та фабрики через забруднення довкілля або загрозу такого забруднення [14, 25]. Екологічність стала конкурентною перевагою виробництва, продукту, навіть способу життя. Піратські партії виступають на зміну парадигми інтелектуальної власності з тим, щоб зробити інформацію більш доступною для усього населення. Навіть підкорення космосу перетворюється на комерційну діяльність, а найвідоміший науковий пристрій останнього часу – Великий адронний коллайдер – фінансується більше ніж 10000 науковців та інженерів, представниками різних університетів та лабораторій з понад 100 країн світу [5].

Надзвичайно цікавою є пропозиція Завена Баблояна, активіста електронного книговидання в Україні, який давно працює над темою ціноутворення та оплати авторської праці в Інтернеті. Ще у 2012 р. він пропонував досить цікаву схему застосування краудфандингу до електронної літератури: «В наших теперішніх умовах, мені здається, читацькій спільноті було б розумно викуповувати в авторів права на електронні видання, причому до виходу паперової версії. Встановлюється ціна ліцензії (вона цілком може бути на рівні сучасних авансів в українських видавництвах), читачі скидаються за принципом «хто скільки хоче і може», а потім текст викладається у вільний, необмежений доступ. За такою схемою сплати автору спільнотою «раз і назавжди» не передбачається жодних продажів «примірників» (бо продана ліцензія), відповідно, жодних відсотків». Щоправда, для того варто остаточно розмежувати електронні та паперові авторські права, а не продавати усі права на всі види публікації гуртом, як це звично роблять українські письменники [16]. Тобто сучасні можливості призводять до пропозицій реформування традиційних економіко-правових інститутів (зокрема, прав інтелектуальної власності) на принципово нових засадах. Таким чином, на сьогоднішній день, при наявних можливостях комунікації, існування держави не є обов'язковою або необхідною умовою для реалізації значних, у тому числі некомерційних проектів. Більше того, децентралізація фінансових потоків від держави до громадян суттєво розширить можливості реалізації масштабних проектів поза державним управлінням.

Висновки. Пік державного регулювання припадає на період початку-середини ХХ ст. На сьогоднішній день держава поступово

відмовляється від виконання частини традиційних функцій через зміну обставин. Потужна централізована держава розрахована на існування масового суспільства, яке, за Е. Тоффлером, закінчилося наприкінці ХХ ст. О.Б азалук зауважує, що «в останні 20 років у світі спостерігається тенденція до переходу від великої держави до більш обмеженої. Це явище свідчить про те, що завдання обмеження масштабів діяльності держави, обмеження, що дозволяє вивільнити потенціал добровільного співробітництва та індивідуальної ініціативи, цілком здійсненне навіть незважаючи на те, що такий перехід ще далеко не завершений і супроводжується чималими труднощами» [3, с. 42].

За державою залишаються притаманні їй функції: внутрішня безпека, судове посередництво для вирішення конфліктів, регулювання економічних процесів. Інші сфери поступово виводяться з державного регулювання, передаються на місцевий рівень, приватним ініціативам чи громадянському суспільству. Кажучи словами О. Гьофе, «нічого з того, що людина може зробити сама, не повинно перебиратися на себе громадою, і нічого з того, що може бути здійснене меншим соціальним утворенням не повинно виконуватись більшим» [8, с. 102].

Фактично відбувається «пошук нової парадигми взаємовідносин громадянина і держави, державних органів і структур громадянського суспільства» [18, с. 51]. В. Оболонський обґрунтовує необхідність перегляду ролі держави появою нових інструментів для вирішення традиційних суспільних проблем: «Можливо, одна з глибинних причин трагедій минулого століття якраз і полягає в тому, що нові проблеми людство намагалось вирішити за допомогою підходів та інститутів минулого» [18, с. 12].

В європейському правовому просторі успішно реалізується концепція сервісної держави. Ця концепція передбачає, що основним призначенням держави і основною вимогою до ефективної держави має бути зручність користування послугами, що надає держава своїм громадянам. Неефективність державних послуг майже в усьому світі є наслідком неефективності держави як форми організації суспільного життя. Більшість функцій держави успішно можуть виконувати незалежні компанії (зокрема, сертифікація, оцінка якості, видача документів, достовірна ідентифікація особи тощо). «Розбудова моделі «сервісної держави», яка повинна займатися наданням послуг, пов'язана зі зміною орієнтирів у державі: розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки. Крім того, розбудові такої моделі сприяють сучасні технології й відкриті стандарти, які дозволяють забезпечити перетворення держави в сервісну організацію з надання послуг населенню (громадянам) й компаніям» [9, с. 36]. Тим самим зміщується акцент із каральної, наглядової чи виховної функції держави до організаційно-управлінської. Для України таке зміщення акцентів діяльності держави потребуватиме суттєвого переосмислення принципів діяльності, як і необхідності існування багатьох органів державної

влади; перегляду ставлення державних службовців до громадян; залучення приватної ініціативи замість збереження державної монополії для виконання частини функцій держави.

Використана література

1. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV // Голос України від 22.06.2004 – № 113
2. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : в 4-х т. – Т. 4. / Пер. с древнегреч. ; общ. редакция А.И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – С. 375-644.
3. *Базалук, О.* Філософія освіти : її роль та місце в системі філософського знання / О. Базалук // Філософські обрії. - 2010. - № 23. - С. 187-200.
4. *Вебер, М.* Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения. - М., 1990. - С. 644-706.
5. Великий адронний колайдер [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://fizika.net.ua/index.php?newsid=154>
6. *Гегель, Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель // Пер. с нем. - М. : Мир книги, Литература, 2009. - 464 с.
7. *Гоббс, Т.* Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс : в 2 т. - Т. 2. / Сост., ред., авт. прим. В.В. Соколов ; пер. с лат. и англ. – М. : Мысль, 1991. – 731 с.
8. *Гьофе, О.* Справедливість і субсидіарність. Виступи в Україні / Гьофе Отфрід. - К. : Альтпрес. - 2004. - 144 с.
9. *Євтушенко, О.Н.* Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг / О.Н. Євтушенко // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 32-37.
10. Железные дороги : японский секрет // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://rln.fm/arhiv/high-tech/2002-zheleznye-dorogi-yaponskiy-sekret.html>
11. *Иванов, Д.* Общество как виртуальная реальность / Дмитрий Иванов // Информационное общество. – СПб.-М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 355-427.
12. История создания железной дороги Швейцарии // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.swissworld.org/ru/switzerland/ehkskljuziv/zheleznaia_doroga/istorija/
13. *Кант, И.* Метафизика нравов в двух частях / И. Кант // Сочинения в 6 т. - Т. 4. - Ч. 2. - М. : Мысль, 1965. - С. 109-438.

14. Китай закрывает завод по производству солнечных панелей после протестов // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.facepla.net/index.php/the-news/energy-news-mnu/1644-solar-plant-stopped>

15. Минэкономики : Более половины государственного имущества управляется неэффективно // Зеркало недели, 11 января 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/ECONOMICS/minekonomiki_bolee_poloviny_gosudarstvennogo_imuschestva_upravlyaetsya_neeffektivno.html

16. *Нестерович, Є.* Скільки ви готові платити за безцінне? // Коридор, 13 травня 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://korydor.in.ua/texts/1647-skil-ki-vi-gotovi-platiti-za-beztsinne>

17. *Нозик, Р.* Анархия, государство и утопия / Роберт Нозик ; пер. с англ. Б. Пинскера; под ред. Ю. Кузнецова, А. Куряева. – М. : ИРИСЭН, 2008. – 424 с.

18. *Оболонский, А.В.* Кризис бюрократического государства : Реформы государственной службы : международный опыт и российские реалии / А.В. Оболонский. – М. : Фонд «Либеральная миссия», 2011. – 448 с.

19. Образование в древнем Китае [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.chinatrips.ru/guide/overview/education-in-ancient-china.html>

20. Препятствий на пути трудовой миграции в ЕС становится меньше [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.alleurora.ru/prepyatstviy-na-puti-trudovoy-migratsii-v-es-stanovitsya-menjshe>

21. *Руссо, Ж.-Ж.* Об общественном договоре или принципы политического права // Жан-Жак Руссо // Трактаты. – М. :Наука, 1969. - С. 151-256.

22. Стимулирование участия частного сектора // Реформа железных дорог: сборник материалов по повышению эффективности железных дорог [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.ppiaf.org/sites/ppiaf.org/files/documents/toolkits/railways_toolkit_russian/ch6_1_2.html

23. *Шнаппер, Д.* Про модерну концепцію нації / Д. Шнаппер; Пер. з фр. Р.В. Мардера. – Харків : Фоліо, 223 с.

24. *Энгельс, Ф.* Происхождение семьи, частной собственности и государства / Пер. с нем. - СПб.: «Азбука-классика», 2010. - 256 с.

25. ВНР Billiton остановила второй крупнейший в мире ферроникелевый завод [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://ecologygroup.msk.ru/bhp-billiton-ostanovila-vtoroy-krupneyshiy-v-mire-ferronikeleviy-zavod>

26. General Assembly Adopts Resolution Calling Upon States Notto Recognize Changes In Status Of Crimea Region // URL : <http://www.un.org/News/Press/docs//2014/ga11493.doc.htm>

27. Hromadske TV // URL : <http://www.hromadske.tv/financialre-ports/>

REFERENCES

1. Pro treteisku sudy : Zakon Ukrainy vid 11 travnia 2004 roku N 1701-IV // Holos Ukrainy vid 22.06.2004 – # 113.
2. Arystotel. Polytyka / Arystotel // Sochynenya: v 4-kh t. – T. 4. / Per. s drevnehrech.; obshch. redaktsiya A.Y. Dovatura. – M. : Mysl, 1983. – S. 375-644.
3. Bazaluk, O. Filosofiia osvity: yii rol ta mistse v systemi filosofskoho znannia / O. Bazaluk // Filosofski obrii. – 2010. – # 23. – S. 187-200.
4. Veber, M. Politika kak pryzvanye i professyia / M. Veber // Izbrannye proyzvedeniya. - M., 1990. S. 644-706.
5. Velykyi adronnyi kollaidier [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://fizika.net.ua/index.php?newsid=154/>
6. Hehel, H.V.F. Fylosofyia prava. / H.V.F. Hehel // Per. s nem. – M. : Mir knihi, Literatura, 2009. – 464 s.
7. Hobbs, T. Levyafan yly materyia, forma i vlast hosudarstva tserkovnoho i hrazhdanskoho / T. Hobbs. – v 2 t. – T. 2. / Sost., red., avt.prym. – V.V. Sokolov; per. s lat. y anhl. – M. : Mysl, 1991. – 731 s.
8. Hofe, O.V. Spravedlyvist i subsydiarnist. Vystupy v Ukraini / O.V. Hofe - K. : Altpres, – 2004. – 144 s.
9. Yevtushenko, O.N. Rol derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v rozbudovi servisnoi derzhavy z nadannia yakisnykh publichnykh posluh / O.N. Yevtushenko // Naukovi pratsi: naukovometodychnyi zhurnal. – T. 122. - Vyp. 109. Politolohiia. – Mykolaiv: Vydvo ChDU im. Petra Mohyly, 2010. – S. 32-37.
10. Zheleznye dorohy: yaponskyi secret [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupa: <http://rln.fm/arhiv/high-tech/2002-zheleznye-dorogi-yaponskiy-sekret.html>
11. Yvanov, D. Obshchestvo kak vIRTUALnaia realnost / D. Yvanov // Ynformatsyonnoe obshchestvo: Sb. - M. : OOO «Yzdatelstvo AST», 2004. – S. 355-427.
12. Ystoryia sozdaniia zheleznoi dorohy Shveitsaryy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupa : http://www.swissworld.org/ru/switzerland/ehkskljuziv/zheleznaja_doroga/istorija.
13. Kant, Y. Metafyzyka npravov v dvukh chastiakh / Y. Kant // Soch.: v 6 t. – T. 4. – Ch. 2. - M.:Mysl, 1965. - S. 109-438.
14. Kytai zakryvaet zavod po proyzvodstvu solnechnykh panelei posle protestov [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.facepla.net/index.php/the-news/energy-news-mnu/1644-solar-plant-stopped>.
15. Mynekonomyky: Bolee polovyny hosudarstvennoho ymushchestva upravliaetsia neeffektivno // Zerkalo nedely, 11 yanvaria 2011. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://zn.ua/ECONOMICS/minekonomiki_bolee_poloviny_gosudarstvennogo_imuschestva_upravlyaetsya_neffektivno.html

16. *Nesterovych, Ye.* Skilky vy hotovi platyty za beztsinne? // Korydor. 13 travnia 2014 [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupa: <http://korydor.in.ua/texts/1647-skil-ki-vi-gotovi-platiti-za-beztsinne>

17. *Nozyk, R.* Anarkhya, hosudarstvo y utopyia / R. Nozyk ; per. s anhl. B. Pynskera pod red. Yu. Kuznetsova, A. Kuriaeva. – M. : YRYSEN, 2008. – 424 s.

18. *Obolonskyi, A.V.* Kryzys biurokratycheskoho hosudarstva : Reformy hosudarstvennoi sluzhby: mezhdunarodnyi opyt i rossiyskye realyy / A.V. Obolonskyi - M. : Fond «Lyberalnaia myssyia», 2011. –448 s.

19. Obrazovanye v drevnem Kytae [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupa: <http://www.chinatrips.ru/guide/overview/education-in-ancient-china.html>

20. Prepiatstvyi na puty trudovoi myhratsyy v ES stanovytisia menshe [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dustupa: <http://www.alleuropa.ru/prepyatstviy-na-puti-trudovoy-migratsii-v-es-stanovitsya-menjshe>.

21. *Russo, Zh.-Zh.* Ob obshchestvennom dohovore yly pryntsypy polytycheskoho prava / Zhan-Zhak Russo // Traktaty. – M. : Nauka, 1969. - S. 151-256.

22. Stymulyrovanye uchastyia chastnoho sektora // Reforma zheleznykh doroh: sbornyk materyalov po povyshenyiu efektyvnosti zheleznykh doroh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://www.ppiaf.org/sites/ppiaf.org/files/documents/toolkits/railways_toolkit_russian/ch6_1_2.html/

23. *Shnapper, D.* Pro modernu kontseptsiiu natsii / Per. z fr. R.V. Mardera. - Kharkiv: Folio. - 223 s.

24. *Enhels, F.* Proyskhozhdentye semy, chastnoi sobstvennosti y hosudarstva / Per. s nem. - Spb. : «Azbukaklassyka», 2010. – 256 s.

25. BHP Billiton ostanovyla vtoroi krupneishyi v myre ferronykelevyi zavod [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: : <http://ecologygroup.msk.ru/bhp-billiton-ostanovila-vtoroy-krupneyshiy-v-mire-ferronikeleviy-zavod>

26. General Assembly Adopts Resolution Calling Upon States Notto Recognize Changes In Status Of Crimea Region // URL: <http://www.un.org/News/Press/docs//2014/ga11493.doc.htm>

27. *Hromadske, TV* // URL: <http://www.hromadske.tv/financialreports/>

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015 р.